

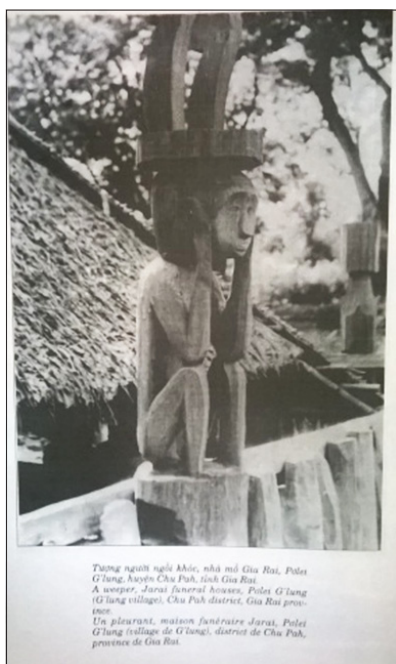
YẾU TỐ MÔI TRƯỜNG VÀ VIỆC TÁC ĐỘNG ĐẾN NGHỆ THUẬT TẠO HÌNH TRONG ĐIÊU KHẮC GỖ HIỆN ĐẠI

Phan Thanh Quang*

1. Dẫn nhập

Môi trường chính là dưỡng chất nuôi sống vạn vật trong vũ trụ, tàn phá môi trường tất sẽ đưa mọi thứ đi đến diệt vong.

Môi trường hiện nay đang là một hiểm họa thật sự đối với con người, chính con người là thủ phạm gây ra sự hủy hoại này. Từ nay, tất cả mọi lĩnh vực ngành nghề nào, khi thai nghén một công việc, đầu tiên phải nghĩ đến: có tác hại hay đóng góp gì cho môi trường sống. Trong sáng tạo điêu khắc chất liệu gỗ, có những đóng góp gì đến môi trường, khi gỗ chính là nguồn sống mà con người cần phải cậy nhờ thường xuyên?

Hình 1. Tượng người ngồi khóc, chất liệu gỗ, nhà mồ Gia Rai.

Nguồn: *Điêu khắc nhà mồ Tây Nguyên*

Gỗ là một chất liệu sinh ra từ thiên nhiên, nó có những đặc điểm mang tính đặc thù riêng, có màu sắc, hình thức đa dạng và phong phú của từng chủng loại gỗ. Gỗ một màu hoặc nhiều màu - dùng để làm tượng thờ và sáng tạo nghệ thuật như gỗ mít, mít, xà cừ do đồng màu..., gỗ nhiều màu ở vùng núi Tây Nguyên như cẩm lai, cẩm xe, hương, mun, trắc..., dùng trong tượng nhà mồ Tây Nguyên, cũng như chế tác các vật dụng nội thất và những vật dụng có giá trị khác. Qua nghiên cứu các tài liệu về tượng nhà mồ Tây Nguyên, chúng ta biết điều đặc biệt ở thể loại này đa phần là tượng ngoài trời với chất liệu gỗ và tư tưởng sáng tạo gắn liền với nét nhân văn sâu sắc thấm đậm tình người, đó là tượng của người còn sống làm cho người đã khuất, giải bày nhiều đề tài, câu chuyện khác nhau. Đây là một điều khá lạ và đặc biệt cho thể loại tượng này trong cách tư duy về vật liệu đặt ở môi trường bên ngoài và tư tưởng nhân văn trong tác phẩm.

* Khoa Điêu khắc, Đại học Nghệ thuật Huế.

Do đặc điểm của các chủng loại gỗ vừa nêu ở vùng đất này cực tốt, đặt ở không gian ngoài trời nhưng độ bền rất cao từ 20 đến 30 năm. Dưới tác động của thời tiết khắc nghiệt, về lâu dài, tượng nhà mồ Tây Nguyên có một khoảng thời gian hóa cao, ở trên bề mặt tượng hình thành cách tạo chất rất đặc biệt và đầy biểu cảm mà không có bất cứ thể loại hay tác phẩm nào sánh được. Bên cạnh đó, các loại gỗ có nhiều hoa vân tập trung ở vùng trung du và đồng bằng như thông, xoan đào..., hiện được nhiều tác giả lựa chọn để sáng tạo nghệ thuật, do các điều kiện phù hợp: là gỗ vườn, giá thành hợp lý, không khó khăn trong vận chuyển.... Chất liệu gỗ có ngôn ngữ khối riêng so với các chất liệu khác được dùng trong điêu khắc, nhưng đối với từng loại gỗ lại có cách xử lý ngôn ngữ khối khác nhau sao cho đem đến hiệu quả thẩm mỹ tối đa trong tác phẩm. Trên một bề mặt của chất liệu gỗ mít có thể sử dụng được nhiều khối âm, những đường cắt mạnh nhưng vẫn không ảnh hưởng đến hiệu quả thẩm mỹ vì loại gỗ này đồng nhất một màu, không có hoa vân nên sử dụng khối đa dạng mà không ảnh hưởng gì đến hiệu quả chung cho tác phẩm. Đối với loại gỗ có nhiều hoa vân, việc dùng nhiều khối âm và đường cắt mạnh làm cho các đường hoa vân không liền mạch tạo cảm giác vụn về khối, gây hạn chế thị giác trong tổng thể bố cục, không có sự chuyển khối một cách mạch lạc và uyển chuyển, điều này dễ làm hạn chế hiệu quả thẩm mỹ của tác phẩm. Nhưng đối với loại gỗ có nhiều hoa vân nổi rõ, dùng khối lớn, khối vút nhọn sẽ phô diễn vẻ đẹp, tạo cảm xúc cho người xem, đề cao ngôn ngữ khối, mang tính đặc biệt của chất liệu, góp phần hòa tiếng nói chung trong tổng thể tác phẩm nhằm mang lại hiệu quả thẩm mỹ.

2. Môi trường và sự tác động vào ý thức sáng tạo đối với chất liệu gỗ

Gỗ có màu sắc, có tuổi thọ và có một “cuộc đời” gần gũi với con người. Gỗ có tình cảm, có nương tựa vào nhau, thân gỗ thường tuôn trào thành những dòng chảy khi có tác động ngoại lực vào cơ thể mình, tính gỗ như “tình mẹ” luôn luôn vươn cao lên bầu trời như muốn được che chở, những thông điệp ấy góp phần làm cho cây gỗ có “tính người” hơn bao vật chất khác. Màu sắc của gỗ có tính chất riêng, tình cảm như gỗ mít màu trắng, gỗ mít màu vàng - thường được dùng để tạc tượng Phật trong thể loại tượng thờ. Tính gỗ có nhiều hương sắc dùng để làm đồ trang trí như cẩm lai, hương, trắc. Tính gỗ chịu đựng nắng mưa chịu tác động được tải trọng lớn, chẳng hạn như gỗ lim được sử dụng trong việc xây dựng cầu cống. Vẫn còn mãi một câu nói của tiên nhân “*Dụng nhân như dụng mộc*”, đó là cách hiểu biện chứng giữa cây gỗ và con người, yếu tố mang giá trị riêng biệt của gỗ khi con người vận dụng tư duy để sáng tạo nghệ thuật.

Đối với chất liệu gỗ, vấn đề nghiên cứu môi trường là điều cần thiết, do gỗ được thiên nhiên ban tặng cho con người, là nguồn cung cấp lâm sản chính; mặt khác, các vấn đề môi trường đang hằng ngày đe dọa đến đời sống, tính mạng của con

Hình 2. Cựu sinh viên Đinh Công Thái trong quá trình thực hiện tác phẩm (Ảnh tác giả).

khắc, sinh viên mỹ thuật những năm gần đây, bước đầu đã thấy những dấu hiệu tích cực trong việc bảo vệ môi trường từ chất liệu này. Trong đó phải kể đến tác phẩm tốt nghiệp của sinh viên Đinh Công Thái - Khóa 33, năm 2014 tại Khoa Điêu khắc - Trường Đại học Nghệ thuật - Đại học Huế, với chất liệu là những miếng gỗ vụn để thực hiện bài tốt nghiệp Đại học.

Các nhà điêu khắc ở khu vực và thế giới như Peerapong Doungkaew, Mukay..., ở Việt Nam như Giang Minh Hoàng, Lê Trọng Nghĩa, Kù Kao Khải... đã dùng vật liệu gỗ qua sử dụng, hoặc gỗ là phần thừa của một mục đích sử dụng thông thường khác, làm chất liệu sáng tạo nghệ thuật và đã tạo nên những tác phẩm có giá trị về mặt tư tưởng và chất lượng nghệ thuật cao, tác động đến sự phát triển chung về tạo hình, đặc biệt đối với điêu khắc gỗ hiện nay.

Nếu đặt vấn đề với những suy nghĩ về chất liệu như trên, chúng ta không những đã góp phần tích cực vào việc bảo vệ môi trường sống, không gián tiếp bào mòn nguồn nguyên liệu này, mà còn có được sự tự do, tươi mới trong sáng tạo nghệ thuật điêu khắc gỗ. Tuy nguồn vật liệu gỗ dành cho việc sáng tạo nghệ thuật hiện nay chưa nhiều, nhưng khi đã công nghệ hóa mọi lĩnh vực thì không có gì là không xảy ra, cho dù đó là nghệ thuật. Gỗ phục vụ trong tạo hình nghệ thuật tuy còn nhỏ lẻ, nhưng hiệu ứng của nghệ thuật thì ắt hẳn sẽ tác động rất lớn đối với suy nghĩ của con người. Để giúp cho cách nghĩ về môi trường được thấu đáo, nên có những tư duy đi đến hành động hoặc thể hiện ngay trong tác phẩm sáng tạo của mình, dần có lối mòn quen cũ sẽ vạch một hướng đi tốt trong việc tận dụng những sản phẩm, từ chất liệu gỗ để xây dựng tác phẩm; từ đó kỹ thuật ghép chất liệu gỗ lại được nhắc đến trong ngôn ngữ tạo hình hiện đại.

Thật vậy, việc ghép chất liệu gỗ để xây dựng tác phẩm điêu khắc là một yếu tố không mới cho đến ngày hôm nay, nó đã được hình thành từ các nghiên cứu

người chính là do con người tàn phá thiên nhiên mà ra. Việc nghiên cứu môi trường để thấy rõ vai trò quan trọng của cây xanh đối với cuộc sống con người là hết sức cần thiết và cấp bách. Trên bình diện điêu khắc gỗ, cần khuyến khích người nghệ sĩ tìm tòi, tận dụng chất liệu gỗ từ nguồn đồ gỗ cũ đã bị loại bỏ hoặc đã qua sử dụng, hay phế phẩm của các nhà máy, xí nghiệp chế tác gỗ, để đưa vào sáng tạo nghệ thuật. Nhìn nhận từ góc độ sáng tác của các nhà điêu

Hình 3. Tác phẩm: “Những kỷ niệm ấp ủ”. Chất liệu: gỗ + sắt. Tác giả: Lê Trọng Nghĩa. (Nguồn: *Tác phẩm nghiên cứu nghệ thuật thị giác Đại học Mahasarakham* - Thái Lan, Khóa 3).

nghệ thuật qua nhiều thế kỷ trước, điển hình là những tác phẩm ghép các mảnh gỗ như tượng Những vị La Hán chùa Tây Phương, tượng Quan Âm nghìn mắt nghìn tay chùa Bút Tháp thế kỷ thứ XVI. Ngày nay, dưới sự tác động cấp thiết của môi trường đối với con người thì những tác phẩm thuộc thể loại này thật sự đáng để suy ngẫm và trân trọng với cái nhìn theo “chiều thời gian”. Nhằm hạn chế đến mức thấp nhất việc sử dụng vật liệu để bảo vệ môi trường sống của con người, chúng ta nên phát huy và nhân rộng việc chọn lựa phương thức sáng tác này đối với chất liệu gỗ. Từ những suy nghĩ tích cực ấy, giúp cho người sáng tác có được những mặt thuận lợi, thế giới hình thức trong tác phẩm phong phú và đa dạng hơn nhờ vào những yêu cầu đặt ra đó, thúc đẩy sự phát triển về tạo hình đối với chất liệu gỗ, mà vấn đề được giải quyết đầu tiên đó là bố cục.

Bố cục trong chất liệu gỗ thông thường là bố cục đứng hoặc nằm ngang. Do tính chất cơ bản của chất liệu tạo thành bố cục, người nghệ sĩ chỉ lấy đi những phần thừa để trở thành một tác phẩm như mong muốn. Tiếp đến là vấn đề kích thước của tác phẩm cũng được cải thiện do việc ghép thêm những vị trí cần thiết làm thay đổi hình dáng của tác phẩm và ngôn ngữ chất liệu gỗ được đa dạng hóa do có tính chủ động về hình thức, có thể vươn rộng ra với không gian bằng cách ghép, dán... từ đó, mở ra một cái nhìn rất mới trong việc sáng tác đối với chất liệu gỗ. Màu sắc cũng đa dạng hơn, phù hợp với những chủ đề gần gũi với cuộc sống đương đại. Tác phẩm được di chuyển một cách dễ dàng nhờ vào vấn đề tháo ráp, lắp đặt, cải thiện được tiến độ khi thi công tác phẩm. Điều quan trọng nhất là bảo vệ được môi trường trong việc khai thác nguồn vật liệu để thực hiện tác phẩm, do tận dụng nguồn vật liệu không nhiều mà chỉ cần nhỏ lẻ cũng đủ để lắp ghép, chế tác tác phẩm. Việc kiếm tìm vật liệu trong các cuộc trao đổi học thuật, hội thảo về nghệ thuật đương đại cũng trở nên thuận lợi hơn... Hạn chế đến mức thấp nhất về kinh phí đầu tư, công sức đối với tác phẩm vật liệu gỗ.

Nghệ thuật tạo hình, trong đó có điêu khắc gỗ cần phải giải quyết triệt để vấn đề bảo vệ môi trường, sự cộng sinh giữa nghệ thuật và con người nhằm tạo ra môi trường thẩm mỹ để phục vụ đời sống con người tốt hơn. Đi kèm với chất liệu gỗ

có các môn học như Contemporary Arts (Nghệ thuật đương đại), Composition (Bố cục chất liệu), Installation (Nghệ thuật sắp đặt), Mixed media (Nghệ thuật tổng hợp)... dùng những chất liệu từ gỗ và chất liệu khác đã qua sử dụng trong đời sống hàng ngày, góp phần cải tạo môi trường sống nhờ vào tạo hình, thiết kế không gian cho tác phẩm nghệ thuật. Chúng khơi dậy đời sống, bản chất, tinh thần của chất liệu một lần nữa, đưa trở lại đời sống “mới” - chất liệu trong tác phẩm, góp phần làm sạch, phát triển môi trường sống của chúng ta.

Đối với việc kết hợp chất liệu gỗ, về hình thức, người nghệ sĩ luôn băn khoăn cách thiết kế không gian chung quanh tác phẩm. Khi đã kết hợp chất liệu người sáng tạo phải quản lý mọi vấn đề từ hình thức nhân vật, tổng thể bố cục, nhân vật kết hợp và sự chi phối của không gian - trong đó có cả mặt kỹ thuật nhằm mang lại hiệu quả thẩm mỹ đích thực.

Hình thức trong bố cục tác phẩm cần chú ý đến sự nhất quán về ngôn ngữ chất liệu và tính tổng quát, tránh cộng từng bộ phận hay cộng lại những thực thể đã hoàn chỉnh. Như vậy sẽ mở ra cho người nghệ sĩ nhiều suy nghĩ mang tính đa dạng và phức tạp khi kết hợp gỗ và chất liệu khác, thực hiện được điều này sẽ làm giảm đi một số lượng gỗ nhất định do “cộng hưởng” một lượng vật liệu của vật chất khác trong tác phẩm, góp phần làm đa dạng thêm về hình thức và nội dung của tác phẩm. Có hai trường hợp cần giải quyết về bố cục của tác phẩm khi kết hợp gỗ và các chất liệu khác.

Hình 4. Tác phẩm “Hội thoại”; Chất liệu: gỗ + composite; Tác giả: Roberto Montero (Italia).
Nguồn: Internet

- *Trường hợp thứ nhất:* Bố cục của hình thức nguyên vẹn này kết hợp với bố cục hình thức nguyên vẹn khác trên một tổng thể chung có sự khác biệt về chất liệu. Đối với bố cục này cần xét tính thống nhất của tác phẩm do ngôn ngữ khối và hình thức thể hiện đúng với tổng thể chung, trong tác phẩm có mối liên hệ chặt chẽ về tình cảm, có sự liên kết với nhau dù đây chỉ là hai chính thể tồn tại độc lập trong tổng thể. Sự trộn vện của chính thể này kết

hợp với sự hoàn thiện của chính thể khác làm cho bố cục “đồng đúc” hơn, có sự khác biệt về chất liệu của bố cục: gỗ và chất liệu khác cần tìm kiếm. Ở thể loại này ta có thể gọi đó là một tác phẩm hoặc hai tác phẩm ghép lại với nhau nhưng phải bảo đảm tính thống nhất về ngôn ngữ biểu đạt là nội dung và hình thức. Điều cần lưu tâm nữa là khối bộ của bố cục được liên kết với nhau hay vẫn là hai chính thể tách rời trên một mặt phẳng.

Hình 5. Tác phẩm: “Không chủ đề”; Chất liệu: Tổng hợp; Tác giả: Achiraya Srisomchai, Nguồn: *Đại học Mahasarakham - Thái Lan* (2015)

- *Trường hợp thứ hai*: Hình thức của bộ phận này kết hợp với bộ phận khác có sự khác biệt về chất liệu (gỗ và chất liệu kiếm tìm khác). Để hiểu thấu đáo hơn về điều này ta quan tâm đến bộ cục tác phẩm từ việc kết hợp ba chất liệu là gỗ và composite hay gỗ với đá để biết được trọng lượng tịnh và sự thăng bằng của thị giác đối với ngôn ngữ bản chất của chất liệu. Đầu tiên cần quan tâm đến các khối hình đơn lập của chất liệu đá, gỗ và composite..., các khối chưa hoàn chỉnh về ngôn ngữ hình thức thể hiện và nội dung đã xác định rõ các đối tượng cần nghiên cứu. Những bộ phận khối không hoàn chỉnh này, kết hợp với nhau để trở thành một tổng thể bộ cục; làm tăng các giá trị mới về cách thể hiện tư duy chất liệu, mới về hình tượng thẩm mỹ, quan tâm đến tính hệ thống, các yếu tố tạo nên tác phẩm, tính tổng hợp, tập hợp tất cả ý thức để hình thành trong tác phẩm. Để hình thành tác phẩm theo dạng này, tác giả phải có một sự trải nghiệm sâu sắc trong sáng tạo hình tượng nghệ thuật, phải có khoảng

thời gian dài để nắm vững kỹ thuật cơ bản trên mỗi chất liệu, khi đó mới nắm rõ các yếu tố kết hợp để mang lại giá trị cao trong tạo hình của chất liệu gỗ kết hợp với chất liệu khác.

Chất liệu từ các đồ vật đã qua sử dụng (bất cứ là phế phẩm của ngành công nghiệp nào hay có từ thiên nhiên) tùy theo chủ đề để ta khai thác dùng trong tác phẩm. Ở khía cạnh này thì chất liệu rất phù hợp cho người nghệ sĩ nghĩ đến môi trường khi thực hành theo ý tưởng của mình đối với tác phẩm. Phát triển nghề nghiệp cùng với phát triển kinh tế xã hội là điều cần quan tâm cho mọi lĩnh vực. Nó thuộc ý thức của con người để áp đặt lên đối tượng đó, nếu mọi lĩnh vực có một quy chuẩn riêng và thực hiện đúng thì xã hội sẽ có được một hệ thống thăng bằng và cân đối, phát triển bao giờ cũng gắn với những hệ lụy kèm theo nó.

3. Kết luận

Thông qua việc nghiên cứu vấn đề môi trường trong lĩnh vực tạo hình, người nghệ sĩ sẽ có những cái nhìn đa chiều, yếu tố này chính là tác động thúc đẩy việc sáng tạo của họ phù hợp với thời đại, phát triển nền tảng cơ bản, dung hợp việc thiết kế bộ cục tác phẩm hiện đại nhằm mục đích tạo ra cái mới trong nghệ thuật. Từ đó dần dần tính thẩm mỹ sẽ gần hơn với cuộc sống, đưa ngành nghề gắn liền với thực tiễn xã hội, đây chính là tác động tích cực của môi trường đối với chủ thể

sáng tạo. Một tác phẩm nghệ thuật có giá trị cao khi nó ẩn chứa những mặt tích cực mà con người hướng đến. Tác phẩm điêu khắc có sự khắc nghiệt hơn nhiều do yếu tố môi trường thẩm mỹ phức tạp so với nhiều ngành tạo hình khác, tác động mạnh với môi trường, chế ngự không gian và cũng có thể tàn phá không gian đối với những công trình có quy mô lớn. Do đó, muốn phát huy tối đa giá trị tốt đẹp của thể loại này, chúng ta phải biết trân trọng những sự khác biệt, tính thực dụng, sự sâu lắng của thời gian.

PTQ

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Nguyễn Tấn Cứ, Thế Vinh, Nguyễn Hoàng, Xuân Liễu (1983). *Nghệ thuật tượng gỗ dân gian Tây Nguyên*. Nxb Văn hóa, Hà Nội.
2. Phan Cẩm Thượng, Nguyễn Tấn Cứ (1995). *Điêu khắc Nhà mồ Tây Nguyên*. Nxb Mỹ thuật, Hà Nội.
3. Một số hình ảnh tác phẩm của đồng nghiệp

TÓM TẮT

Môi trường và nghệ thuật tạo hình trong điêu khắc gỗ hiện đại có mối quan hệ tương hỗ. Môi trường chính là nguồn dưỡng chất nuôi sống vạn vật trong vũ trụ, tàn phá môi trường tất sẽ đưa mọi thứ đến diệt vong. Bảo vệ môi trường, do vậy là trách nhiệm không của riêng ai. Trên bình diện điêu khắc gỗ, cần khuyến khích người nghệ sĩ tìm tòi, sáng tác theo hướng sử dụng kết hợp gỗ và các chất liệu khác. Bài viết giới thiệu những chất liệu cần kết hợp với gỗ, từ đó bàn luận về ngôn ngữ tạo hình và định hướng góc nhìn sáng tạo nghệ thuật trong tác phẩm điêu khắc kết hợp gỗ và các chất liệu khác.

ABSTRACT

ENVIRONMENT AND ITS IMPACT ON VISUAL ARTS IN MODERN WOOD SCULPTURE

There is a reciprocal relationship between environment and visual arts in modern wood sculpture. It is the environment that is the nutrition of the Earth to feed living beings. Destroying the environment will lead everything to perdition; thus, protecting the environment is everyone's responsibility. In wood sculpture, artists need to be encouraged to create works combining wood and other materials. The article introduces the materials combined with wood; and then discusses the language of visual arts and the orientation of creative perspective in wood sculptural works combining wood and other materials.